

ИСТОРИСКИ И СОВРЕМЕНИ МАКЕДОНСКИ ПАРАДОКСИ – СЛУЧАЈОТ НА ВЕНКО МАРКОВСКИ

Кратка содржина

Во трудот се анализираат одделни аспекти на контроверзите создадени околу личноста на Венко Марковски како прв современ македонски поет, учесник во НОВ, сталинов идолопоклоник и национален дисидент¹. Со оглед на обемноста на темата и сложеноста на толкувањата кои се резултат на повеќе фактори, како: инволвираноста на политиката, состојбата на архивските фондови (во сефи или фризирани), фабрикувани документи, различни улоги на современниците на случувањата и нивните субјективни оценки/проценки итн., тука ќе се задржиме, главно, на дел од “македонската фаза” на дејноста на Венко Марковски. Се работи за периодот од неговото приклучување во Народноослободителната борба на македонскиот народ во текот на Втората светска војна до напуштањето на татковината, односно до емиграцијата во НР Бугарија. Притоа, во центарот ќе биде прашањето: Зошто се случи трансформацијата на Венко Марковски?

*„Историјата треба да ја пишуваат адвокати, а не судии“.
(Томас Бабингтон Маколи)*

¹ Велјан (Венјамин) Тошев (Скопје (5/15.03.1915 – Софија 7.01.1988), основно и средно образование завршува во својот роден град, а Славјанска филологија на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ во Софија. Своите први песни во 1937 г. ги потпишува со името Венко Марковски. Во периодот од 1932 до 1934 г. В.М. е член и еден од основачите на МОРО (Македонска омладинска револуционерна организација) заедно со Коле Неделковски, Димче Ацимитревски, Асен Симитчиев и други. Во 1937 г. В.М. со помош на некои членови на македонското студентско друштво „Вардар“, емигрира во Бугарија каде, во 1938 г. ги објавува стихозбирките „Народни бигори“ и „Огинот“. Тоа се првите стихозбирки на македонски народен јазик. Бил член на Македонскиот литературен кружок во Софија (1938-1941). За време на Втората светска војна бил член на Главниот штаб на НОВ и ПОМ, делегат на Второто заседание на АВНОЈ, член на Иницијативниот одбор за свикнување на АСНОМ и делегат на Првото заседание на АСНОМ. Учествовал во комисиите за кодификација на македонскиот јазик. По војната дошол во судир со официјалните власти како припадник на групата „автономисти и сепаратисти“. Бил осуден и по линија на Информбирото и упатен на Голи оток. Во 1965 г. заминува за Бугарија. Таму пишува на бугарски јазик и станува член на БАН. Починал во Софија, на 7 јануари 1988 г. (Томислав Тодоровски *Македонија, настани, личности, дела (1914-1945), општ книжевно-историски прирачник*, Култура, Скопје 2003, 182-184; Македонски историски речник, ИНИ, Скопје 2000, 298-299; Александар Алексиев, *Животните и творечките метаморфози на Венко Марковски*, предговор на книгата: Венко Марковски, *Гламји и порои*, Избор и предговор Александар Алексиев, „Македонска книга“, Скопје 1992; *Кратка МИ-анова енциклопедија, македонски писатели*, МИ-АН, Скопје 2008, 68-69). Во наведените шутири биографии за Марковски има некои фактографски невоедначености, како на пример околу датумот на неговото раѓање, неговото заминување во Бугарија, годината на смртта итн.

Проблемот на улогата на личноста во историјата претставува особено важен сегмент во проучувањето на најновата историја на македонскиот народ, со оглед на задоцнетото создавање на современата македонска држава-нација и перманентната изложеност на асимилации на Македонците во туѓодржавните владенија на Балканот во XIX и XX век (црковни, просветни, политички). Притоа, во периодот по Втората светска војна, кога се случуваа динамични и радикални општествени трансформации во Бугарија и Југославија, под диктат на државно-партиските структури, според потребите на актуелниот миг, се создаваа пожелни историски матрици. Со различни методи на репресија, агитација, еднострани толкувања, контрола над историчарите итн., во рамките на официјалната македонска историографија беа опрнети или исклучени од колективната меморија на македонскиот народ бројни дејци, револуционери, значајни личности за нацијата, но, несоодветни за идеологијата. Се промовираа црно-бели слики на улогата на историските личности, така што изостаана посериозни анализи за бројни полемички прашања и контроверзи од нашето минато.

Со воведувањето на политичкиот плурализам по 1991 г. се отвори и Пандорината кутија, при што дел од личностите од минатото станаа предмет на медиумски и партиски дебати во кои се покажа недостаток на чувство за компетентните анализи на македонските историографи. Во овој контекст, можеби една од најконтроверзните личности за периодот по Втората светска војна е личноста на Венко Марковски². Во неговиот творечки век и политичка кариера, условно, можат да се разграничат две етапи: „македонска“ и „бугарска“, кои се движат во релацијата - од воздигнат поет на македонската слобода и самобитност до дисидент и бугарски политички миленик чија новосоздадена поезија на бугарски јазик му отвора пат кон звањето бугарски академик; или тоа е патот на себесамиот Венко - од создавање кон себеуништување.

Венко Марковски е уште еден политички емигрант во македонската историја кој бил употребен во политичките пресметки помеѓу Југославија и Бугарија. Неговиот престој во НР Бугарија треба да биде предмет на посебно истражување за кое сеуште не се создадени потребните услови. Најпрво, во РМ важат рестриктивни прописи во користењето на полициските

² Не само во политичка смисла, туку и како творец, Венко Марковски, во историјата на македонската литература е оценет како „...најконтроверзен и најтрагичен поет во целокупната нова македонска книжевност! (И отпадник од неа! - барем според денешниве согледувања на нашата книжевно-историска наука)“ (Миодраг Друговац, *Историја на македонската книжевност XX век*, Мисла, Скопје 1990, 102).

досијеа, не е спроведена лустрација која би ги опфатила и оние кои биле задолжени за дисквалификација на Венко, а многу искази и документи, како и агитпропот во дневниот печат биле во функција на оправдување на поединци или служби во создавањето на „црното досие Марковски“. Официјалната политика на Бугарија, исто така, и денес го негира постоењето на посебноста на македонскиот народ, а токму Венко Марковски во еден период им послужил во реализацијата на таквите антимакедонски цели. Притоа е присутна наталожена патина на многу исконструирани искази, документи, политички фабрикувања, партиска пропаганда итн.

Така, заради големата инволвираност на политиката, заради стравот на историчарите да се зафатат со контроверзни теми, но, и заради недостаток на релевантни документи, до денес македонската историографија не ги осветли до крај, со доволна доза на историска дистанца и непристрасност (*sine ira et studio*), животните пресврти и трагиката на овој Македонец кој заради објективни и субјективни причини се трансформирал во своето етничко определување. Всушност, дводомни писатели има многумина³, но, можеби никаде етничките проблеми не се толку чувствителни и исполитизирани како на Балканот, особено во однос на македонската национална посебност која до денес е предмет на многустрани негирања (заради нереализираните до крај големодржавни идеи од XIX век на балканските соседи на сметка на Македонија). Така, целиот „случај Венко Марковски“ настанува токму околу неговата националност, кое што е клучно при оценувањето на неговото творештво, а особено на неговата личност која се затемнува во македонската книжевна историја и историографија⁴, воопшто, со прикажување на еден наводно болно суетен човек кој сакал да биде водечка личност во сите сфери на младата македонска држава. Ваквите крајно негативни конотации, при темелното истражување

³ „Независно од се, книжевното дело на Венко Марковски, создавано до неговото *дезертирање* во Бугарија, легитимно и припаѓа на македонската литература. Во тоа нема и не би требало да има какви било дилеми. Но, како и во однос на личноста и делото на Брадина, Крстик, Цеко Стефановиќ, иако нивните животни и творечки судбини се различни, така и во однос на Венко Марковски науката мора да се определи во духот на еден свој основен критериум... Според него само едно нешто безалтернативно е неприфатливо: со валканата вода на нивните политички биографии да се исфрли и нивното книжевно дело!“ (М. Друговац, цит. труд, 147-148).

⁴ Но, „...Има и еден друг Венко Марковски што се роди и израсна во Скопје и уште мошне млад, во тешки ропски околности, го почувствува пулсот на народните стремежи и смело и несребично тргна во борбата за национална слобода користејќи го пред се македонскиот роден збор за создавање поезија со знамето на мечтателна слобода“. (Блаже Ристовски, *Портрети и процеси 2*, Култура Скопје 1989, 431).

на состојбите, фактите и исказите отпаѓаат како уште една конструкција во контроверзното „досие Марковски“.

Црно-белите слики на историјата насликана низ пожелните политички матрици го фабрикуваат случајот Венко Марковски како случај на парадокси на македонската судбина и на турболенциите на времето од втората половина на XX век. Тоа беа пресвртните мигови во борбата за слобода и државност⁵, кога по создавањето на Демократска Федерална Македонија, македонскиот народ се најде прикештен помеѓу реалноста и желбите. Од едната страна го реализира правото на државотворност со ограничен суверенитет на дел од етногеографската територија, а од другата сеуште негуваше надежи за формирање на посебна македонска држава во етногеографските граници на Македонија, за кое се бореа и се жртвуваа бројни Македонци од трите делови на поделена Македонија⁶. Во севкупноста на таквите стремежи се одвиваше борба на две концепции околу решавањето на македонското прашање - на спротивствените гледишта на „промакедонската струја“ на која припаѓа и Венко Марковски наспроти „пројугословенската струја“. Притоа, припадниците на „промакедонската струја“ („автономисти и сепаратисти“) се спротивставија на недемократските методи на владеење на комунистичката партија и не го прифаќаа како дефинитивно југословенското решение на македонското прашање.

Оваа група македонски дејци, воздигнати со идеалот за слободата, заради пројавениот „автономизам и сепаратизам“, беше ставена на осуденичка клупа на 21 март 1945 г., на состанокот на Политбирото на ЦК

⁵ Во борбата за македонската слобода, самостоен национален развој и државност, Венко Марковски се вклучи со целото свое срце. За време на Втората светска војна бил затворен во затворот „Ени Кој“ во Бугарија, од каде заради ТБЦ, со залагање на Тодор Павлов, е префрлен во санаториумот „Искрец“. Од санаториумот, „преоблечени во молери го спасуваат Кузман Јосифовски Питу и Петре Богданов Кочко и заедно со фамилијата (1943) го префрлаат во Македонија, во партизани“. (Бранислава Радосављевиќ Бојчин, *Полицијата одново пак како историски судија*, писма, „Утрински весник“, бр. 2948, 28.03.2009). Трпе Дејкоски, учесник во НОВ и еден од Голооточките жртви, се сеќаваше на доаѓањето на Венко во партизаните заедно со неговата сопруга и малечкиот син кој бил облечен во партизанско оделце и носел капа со црвена петокрака. Доаѓањето на Венко имало голема симболика и им дало силен поттик на македонските партизани во антифашистичката национално-ослободителна борба. (Сеќавања на Трпе Дејкоски, разговор воден во Вевчани, 12.07.2001)

⁶ ДФМ за поголемиот дел од нејзините основоположници претставуваше голема победа и етапа која ќе доведе до целосно решавање на македонското прашање, во една демократски конституирана држава. Ваквата цел на македонското НОД може да се види и од писмото на Ченто до Ј. Чкатров од август 1944. (*Методија Андонов Ченто, Документи*, ДАРМ, Скопје 2002, док. бр. 42, 115/116).

на КПЈ⁷. Но, со оглед на тоа што влијанието и авторитетот на овие дејци сред македонскиот народ беше огромно, Лазар Колишевски, како „доверлив“ човек на Белград, доби задача да организира добро обмислена тактика за рушење на нивниот углед и нивна политичка дисквалификација. Тоа е моментот кога, по кусото издигање на пиедестал, започна партиската хајка против Венко Марковски заедно со повеќе етикетирани соистомисленици од редовите на КПМ или вонпартиски македонски дејци. Притоа, како што следеа настаните, Венко се удираше по најслабата точка, онаму каде што беше најранлив - по неговото творештво.

По мартовската расправа во Политбирото на ЦК на КПЈ, прашањето за „скршнувањето“ во партијата и „фракционерството“ во летото истата година го претресува и Пленумот на ЦК на КПМ⁸. Македонското партиско раководство, спроведувајќи ги директивите на југословенскиот центар, започна со постепено отстранување на интелектуалните кадри, на оние кои не биле подготвени до крај да ги следат директивите на југословенскиот партиски врв, кои немале доволна доза на покорност и кои не ги прифаќаа але благонаклоно кадровските решенија од Белград, како ни инструкторите во органите на УДБ и во ЈНА.

Во тој период на раѓањето на македонската слобода, исполнет со противречности, Венко Марковски влезе во историјата на создавањето на современата македонската држава како човек овенчан со епитетот на првиот современ македонски поет кој пишувал поезија на македонски јазик, во времето кога не постоела ниту македонска држава ниту кодифициран литературен јазик, азбука и правопис⁹. Неговото литературно творештво, она највредното, несомнено е дел од македонското културно наследство, така што и покрај годините на молк и покрај обидите да биде избришано, тоа се враќа во антологиите на современата македонска поезија¹⁰.

⁷ Седница на Политбирото на ЦК на КПЈ од 21. март 1945; Драган Клјакиќ, *Совјетизација Балканске зоне. Исповест Лазара Колишевског*, Београд 1992, 114-116.

⁸ ДАРМ, ф: ЦК СКМ, Организационо-инструктивно одделение, к-1, а.е. 65, Записник од состанок на секретарите на окружните комитети, 18.08.1945.

⁹ На пример, академик Властимир Николовски, раскажуваше за оние скоевски денови во Прилеп 1940/41 г. кога напамет ги учеле патриотските стихови за Илинден напишани од Венко Марковски на македонски јазик. Тие стихови буделе патриотски занес и страст во младите македонски души во предвечерието на Втората светска војна. (Сеќавањата на академик Властимир Николовски, Охрид, 23.08.2000 г.).

¹⁰ Силјан Петрески од с. Црско, Севда Ристеска од с. Селце, како и повеќе други ученици во средината на пеесеттите години на XX век, се сеќаваа дека во 1956 г. учителите им наложиле да ја пресвитаат во своите читанки страницата со поезијата на Венко Марковски и никогаш повеќе ниту да ја отворат, ниту да го споменат името на тој човек. Во

Историјата на случајот Венко Марковски, без да го намалиме огромното значење на неговата дејност непосредно пред Втората светска војна во будењето и афирмирањето на македонската национална свест, неговото учество како член на ГШ на НОВ и ПОЈ на Македонија, асномските заслуги итн., сепак започнува непосредно по 9-ти септември 1944 г. кога тој престојува во Очевственофронтуска Бугарија. Според досијето на антидржавен и антипартиски елемент во кое ќе влезат и други македонски интелектуалци (Павел Шатов, Димитар Влахов), но, кои ќе останат во Македонија и ќе бидат репресирани на различни начини, наводно уште во тие први денови на создавањето на Демократска Федерална Македонија, започнал да ги обвинува македонските државни и партиски раководители дека ја србизираат Македонија (или порецизно, дека продолжила србизацијата на Македонците од пред Втората светска војна)¹¹. Веројатно тука потекнува неговиот прв грев, зашто братската љубов со Народна Република Бугарија, по 1948 г., по нападот на Информбирото врз КПЈ, беше заменета со беспримерна омраза¹². Оние кои во било каква прилика, реално или со исконструирани искази, ја застапувале тезата за србизирање на Македонија, биле прогласени за идеолошки противници и антијугословенски фактори и казнети најсурово за „тешки престапи на велепредавство“. Тоа беше време во кое Македонците требаше еднаш засекогаш да бидат трансформирани во лојални југословенски граѓани, на кои радикално, остро им се пресекуваа сите папочни врски со Бугарија, земја кон која со децении гравитираше огромен број Македонци, барајќи спас најпрво од турските, а потоа од српските насилства. Дури и самите преговори за Југословенско-бугарска федерација кои будеа надеж за соединување на Вардарска и Пиринска Македонија се водеа со прескокнување на македонското државно раководство, односно директно Белград-Софија. Во тие рамки, сите оние македонски кадри (како на пример Петре Пирузе - Мајски, Павел Шатов и др.) кои самоиницијативно превземаа некакви акции во Пиринска Македонија или меѓу македонската емиграција ширум Бугарија во однос на решавањето

антологијата *Повоени македонски поети* составена од Димитар Митрев и објавена во 1960 г., го нема Венко Марковски кој тогаш сеуште се наоѓал на „општествено превоспитување“ во логорот Голи Оток. (Види: Димитар Митрев, *Повоени македонски поети*, антологија, "Кочо Рацин", Скопје 1960).

¹¹ А. Алексиев, *Животните и творечките метаморфози на Венко Марковски...*, 19.

¹² Александар Алексиев ќе запише дека, со додворливи стихови политички веќе „исшлифованиот“ Венко Марковски бил „сигурен дека ги задолжил сите позначајни тогашни фактори на Балканот, па и пошироко, штедро делејќи им стихувани комплименти“ (А. Алексиев, исто, 18-19).

на македонското прашање, полека беа ставени во антијугословенскиот арсенал.

Венко Марковски беше етикетиран како сепартист и автономист, како припадник на македонското национално крило кое било разочарано од ставот на КПЈ македонското прашање да се реши како југословенско, врз федеративен принцип, но, без обединување на Македонија. Тука заедно се најдоа Методија Андонов - Ченто, Михајло Апостолски, Крсте Гермов (Шакир војвода), Емануел Чучков, Лазар Соколов, Петре Пирузе Мајски, Благој Хаџи Панзов, Димитар Влахов и бројни други македонски дејци кои се вградија во темелите на македонската држава. Во тие денови на создавање, во многустраноста на нивната дејност, особено место заземаше кодифицирањето на македонскиот литературен јазик и правопис. Токму во рамките на работата на комисиите за македонската азбука и правопис настанува и повидливиот судир на Марковски со официјалната тврда пројугословенска струја во Македонија.

Во дискусиите за јазикот, како член на првата Комисија за јазик и правопис заедно со Ѓорѓи Киселинов, д-р Ѓорѓи Шоптрајанов, Ристо Проданов и други, Венко упорно ја бранел тезата на Крсте Петков Мисирков дека за основа на македонскиот литературен јазик треба да биде земено централното македонско подрачје. Во аргументите кон ова гледиште, Марковски го приложувал и фактот што на ова наречје веќе пишувале некои македонски поети и писатели¹³. Во рамките на работата на комисијата се јавил основниот судир околу прифаќањето или неприфаќањето во македонската азбука да се земат некои српски букви со што македонската азбука повеќе би се приближила и адаптирала на српската¹⁴. Притоа, додека Колевски тргнувал од чисто филолошки позиции, барајќи почисти и поедноставни решенија, кај дел од македонските творци бил присутен стравот

¹³ АСНОМ. Документи, том I, книга 1, Архив на Македонија, Скопје 1984, 244-245.

¹⁴ Како член на Првата комисија за јазик и правопис, Венко Марковски се залагал: 1. за создавање посебна македонска азбука; 2. бил против прифаќање на Вуковата (српска) азбука и нејзина примена во Македонија; 3. како основа на идниот македонски литературен јазик ги предлагал централните македонски дијалекти (релација Велес, Прилеп, Битола) и 4. сметал дека тврдиот знак (џ) е неопходен за идниот македонски литературен јазик. Ванчо Салциевски, како завршен матурант и „партизански поет“ во декември 1944 г. влегол во Комисијата за јазикот. „На еден состанок за азбуката, вели Салциевски, Венко на цел глас и удирајќи на масата извика: Да ја ослободиме македонската азбука од се што е српско, бугарско, а и јазикот од турски зборови... На нашата азбука и фали буквата **S** и да ја ставиме. Ова сите го одобрија и се наведоа некои зборови кои ќе ја имаат таа буква“. (Ванчо Салциевски, *Контактирав со Венко*, Утрински весник, бр. 2947, 27.03.2009).

од српската асимилација, при што какво било превземање на некаква српска азбучна варијанта, значело сеуште да се остане под капата на големо-српството. Целата работа добила чувствителни политички димензии, така што на крајот, во таа макротрпна битка се замешал директно и ЦК на КПЈ, односно Милован Ѓилас кој инсистирал на српски варијанти. Според Венко Марковски, со ваквите решенија на азбуката, Македонците од Вардарска Македонија би се оддалечиле од оние во Егејска и Пиринска Македонија.

Против мешањето од Белград во кодифицирањето на македонскиот литературен јазик, покрај Венко, застанале повеќе македонски интелектуалци заради што паднале во немилост кај врвни државно-партиски функционери во ДФМ, директно подредени на српските политичари од југословенскиот врв¹⁵. За жал во тие денови на етикетања и идеолошки дисквалификации, секое барање кое било во спротивност со сојузните директиви се ставало во арсеналот на непријателско делување против југословенското братство и единство, наводно во функција на некоја друга надворешна држава или голема сила.

Во 1945 г., Венко Марковски го објавил својот автобиографски роман во стихови „Климе“, кој поминал речиси незабележливо во македонската јавност. Иако на делото му припишувале слаб уметнички квалитет, земајќи ги предвид околностите (на првите покрупни чекори во македонската литература и иделошко-партиските критериуми - соцреализмот) станува сосема јасно, дека квалитетот на делото бил ирелевантен во однос на политичката позиција на авторот. Со ваквиот однос кон неговото дело, (како некогашниот партиски бојкот над Рацин - со молк, за кој интервенирал кај Кузман Јосифовски и самиот Венко во одбрана на Рацин), започнала отворената дисквалификација на Венко Марковски на македонската политичка и културна сцена¹⁶. Тука започнува убивањето на творецот,

¹⁵ Заради бројните несогласувања врз дооформувањето на македонската азбука и правопис работеле уште три комисији. Според д-р Новица Велјановски „Венко Марковски бил член на сите комисији, изнесувал свои ставови и мислења... но тој никогаш не се спротив-ставил или во најмала рака барем да се откаже од работата на некоја од тие комисији поради несогласување со пејзините членови. Напротив останал член и на последната комисија (трета, односно четврта) која... на 3 мај 1945 година едногласно ја утврдила македонската азбука“. (Новица Велјановски, *АСНОМ културолошки рефлексии*. ЕН ЕС Реклам, Скопје 2003. 80-81)

¹⁶ Сосема свесен за поетската ранливост на Венко Марковски, за да ја зацврсне неговата самодоверба, Тодор Павлов, како што самиот кажува се изразувал крајно пофално за неговата поезија. Притоа, сметајќи дека неправилно во НРМ се запоставува овој поет, Тодор Павлов ќе запише: Венко „е Македонец и македонски поет, тој пишува на македонски, го афирмира и развива македонскиот јазик, и придонесува на македонската култура, му дава оружје на македонскиот народ“. („Борба“, 11 јули 1945, Интервју на Тодор Павлов).

репресиран на најтешкиот духовен начин - со крајно омаловажување на неговото дело. Но, секако дека до ваквиот акт на репресија можеби, барем до судирот со ИБ, немаше воопшто да дојде доколку не настанеше судирот помеѓу Венко Марковски и Александар Ранковиќ, еден од водечките југословенски и српски политичари до 1966 г..

Во 1946 г., Венко ја објавил и драмската пиеса „За родниот кат“ која по првата изведба била забранета за прикажување. Основниот аргумент што го исфрлил главниот критичар на пиесата, Димитар Митрев, според оценките на Александар Алексиев, „наместо нејзината очигледна неиздржаност“, беше обвинувањето дека Венко Марковски ја омаловажува борбата на српскиот народ и неговиот придонес во Втората светска војна, „што патем не беше точно“¹⁷. Со тоа беше обелоденето дека нешто не е во ред помеѓу државниот врв и Венко Марковски.

И следните дела на Марковски наишле на крајно лоши оценки од тогашната критика, особено од страната Димитар Митрев. Дел од овие критики биле реални, но, би биле добронамерни единствено кога би биле напишани во друго време, во време кога македонската книжевност далеку зад себе го оставила социјалистичкиот реализам. Критиките на Д. Митрев, според Алексиев, „пресуетниот“ Венко Марковски ги сфатил како „затскриен напад на македонскиот политички врв врз неговиот творечки интегритет. А и имаше причини вака да се резонира. Никој тогаш не знаеше дека тој во меѓувреме бил партиски казнет, а наскоро и исклучен од КПМ, со исклучок, се разбира, на партискиот и државниот естаблишмент“¹⁸. Затоа се поставува прашањето дали Димитар Митрев ги изразува сопствените уверувања и оценки или тоа бил партиски налог. Секако дека повеќе се работи за партиски налог, со оглед на тоа што, во истиот период и Митрев и Марковски застапувале исти гледишта кон литературата.

Без да се разбранува јавноста, во 1946 г., без примена на статутарна процедура, Венко Марковски е исклучен од членството на Комунистичката партија¹⁹. Причина за исклучувањето наводно било откривањето на партиски тајни при средбата помеѓу помеѓу Венко Марковски, Павел Шатев и Димитар Влахов со бугарската делегација (Велко Червенков и Тодор

¹⁷ А. Алексиев, исто, 20; Види: Димитар Митрев, *В. Марковски „За родниот кат“*, „Нова Македонија“, 6 октомври 1946.

¹⁸ А. Алексиев, исто.

¹⁹ ДАРМ, ф.ЦК КПМ, книга 2, стр. 123 (исклучувањето на Венко од КПМ); исто, к-7, 1947 (1.427.7.119/305).

Павлов) во рамките на Сесловенскиот конгрес што се одржувал во Белград²¹. Александар Ранковиќ најгрубо се нафрлил врз Венко, сметајќи дека за „предавањето“ на „интерните партиски работи“, следува не само исклучување од Партијата, туку и судење²¹. Ваквата реакција на Ранковиќ, сигурно не била заради средбата помеѓу македонските и бугарските делегати на конгресот, туку токму заради фактот што тројцата македонски делегати биле етикетираны како автономисти и сепаратисти. Службата за државна безбедност имаше задача да ги компромитира и селективно политички да ги дисквалификува овие личности.

Случајот бил расчистен неколку дена потоа, по враќањето на Љупчо Арсов, од Белград на состанокот на Политбирото на ЦК КПМ.²² Притоа, без да се сослуша, донесена е одлука за исклучување на Марковски од Партијата, додека Павел Шатев е отстранет од должноста прв потпретседател на Президиумот на АСНОМ²³. Венко Марковски ја прифаќа одлуката без приговор, во очекување дека со тоа ќе се поштеди од натамошни притисоци, па и прогони и дека ќе може, како неполитичка личност, да се посвети на литературното творештво и да го даде својот натамошен придонес во македонската национална култура²⁴. И покрај наводите на Лазар Колишевски дека Марковски рамнодушно се однесувал кон објавата за исклучувањето и не поднел жалба²⁵, сепак тоа во никој случај не може да биде реално прикажување на духовната состојба во која се нашол Марковски. Вистински, сето тоа било голем удар за еден поет, правоверен комунист и патриот кој бил деградиран во сопствената држава и од својата партија.

²¹ Пецо Триков. *Национализмот на скопските раководители*, Софија, 1949, 38-39.

²¹ Просторијата во која се одвивала средбата, во хотелот „Мажестик“ наводно била озвучена, па Ранковиќ бил информиран за тие разговори. Притоа Венко тврдел дека разговорите се движеле само во рамките на проблемите за кои се дискутира помеѓу две братски партии.

²² На состанокот на потесното раководство на ЦК КПМ, на 27 декември 1946 г. на кој присуствувале: Лазар Колишевски, Видое Смилевски, Страхил Ѓигов, Борко Темелковски и Љупчо Арсов, бил поднесен извештај до највисокото партиско раководство на КПЈ за исклучување од партиските редови на Венко Марковски и за отстранување од функциите на Павел Шатев (ДАРМ, ф: ЦК КПМ, к. 7, а.е. 119, 27.12.1946).

²³ Димче Аци Митрески. *Сеќавања за настани и за личности од македонското револуционерно движење*, ИНИ, ММ, Скопје 1997, 182.

²⁴ Михајло Миноски. *Авнојска Југославија и македонското национално прашање (1943-1946)*, „Менора“, Скопје 2000, 334-335.

²⁵ На едно место Колишевски наведува дека Венко Марковски „рамнодушно го примил соопштувањето на одлуката за неговото исклучување од партијата“, а за „својата постапка, поради која што е казнет, не сакал да дава објаснување“. (ДАРМ, ф. ЦК КПЈ, Комисија за меѓународни врски, к-1. 889, ЦК КПМ, 312/11.01.1947).

Кампањата против политички дисквалификуваниот и партиски казнетниот поет продолжила со крајно омаловажување на неговата поезија, во една добро обмислена режија со цел да се убие до крај поетот (односно личноста). Во тој контекст, на пример, во делото „За темата на народноослободителната борба во македонската литература“ (1947 г.) тогаш водечкиот критичар, Димитар Митрев, од вкупно 50 страници, речиси 33 страници посветува на поезијата на Марковски²⁶.

По 1948 г., по судбинската Резолуција на ИБ, во безмилосната пресметка на режимот со сите оние кои носеле некаков атрибут на советски или сталинови симпатизери, приврзеници исл., речиси секој можел да биде прогласен за непријател и информбировец. А човек како Венко Марковски, со таква биографија, во таквата политичка клима, уште побрзо и полесно можел да биде ставен во врвот на „државните непријатели“. Фактот што имал посветено стихозбирка на Сталин и што имал пријатели помеѓу бугарските комунисти, само го надополнувало неговиот „непријателски“ профил. Сето ова Венко тешко го преживувал. Иако повеќе месеци бил во молк и во некаква самоизолација, сепак не бил поштеден од притисок и омаловажување.

Во 1949 г., следи првото апсење на Венко Марковски. На судењето се држел храбро, не покажувајќи ниту колебливост, ниту страв, можеби не верувајќи во она што му се случува. Во 1950 г. бил затворен како „предавник на македонскиот народ“ и „државен непријател“. Во неговиот случај, УДБ применила најрафиниран психолошки терор: ги затвориле не само членовите на неговото најтесно семејство, туку и поголем број (повеќе од дваесет) негови блиски и подалечни роднини. Притоа се изживувале на тој начин што му раскажувале за маките што членовите на неговото семејство и роднините ги трпат поради неговата „тврдокорност“²⁷. Така, Венко Марковски, покрај физичкото малтрерирање, ги доживеал и страстиите на психолошкиот терор и заканите за животите и сигурноста на неговото семејство кое било интернирано во Кичевско²⁸.

²⁶ Димитар Митрев, *За темата на народноослободителната борба во македонската литература*, „Нов ден“, год. 3, бр. 8-9, 1947.

²⁷ *За Венко Марковски*, „Голооточки сведоштва“, книга прва, редакција и коментари Димче Најчески, „Менора“, Скопје 1999, 57.

²⁸ Според спомените на Фима Цабирска-Јаниќ, во Кичевско биле интернирани најмногу семејства од Делчевска околија, а од Скопје била фамилијата на Венко Марковски. Од семејството на Венко, таму се наоѓале: „мајката на Венко, баба Љуба, на 70 години, сопругата на Венко, Филимена, синот Миле, десет години, посвоената ќерка Љупка, единаесет години, ќерката Султана, две години, како и родителите на Филимена

Се кренала голема прашина. Неговиот случај стигнал и до ООН и така, заради надворешнополитичкиот притисок бил ослободен. Но, ослободувањето немало да следи доколку Венко не поднесол „покајничка изјава“, која на 25 февруари 1951 г. била објавена во весникот „Нова Македонија“²⁹. „Покајничката изјава“, напишана под принуда, им била неопходна на органите на прогонот за „неспорно“ докажување на вината заради која бил осуден³⁰.

Веројатно заради големата популарност на случајот, властите установите дека е најдобро овој човек да се удира не физички, туку онаму каде е неговото најболно место, во неговото творештво. Драмата „Гоце“ напишана практично во затворот била изведена пред целиот политички врв. Се барале најкрупните „крунски сведоци“ за да се деградира делото на Венко, зашто драмата доживеала целосно фијаско. Во критиките и полемиките за драмата во весниците, покрај Димитар Митрев, се вклучиле и Митко Зафировски, Бранко Заревски и Лилјана Чаловска. Митко Зафировски дури го обвинил Венко дека го скрнави ликот и делото на Гоце Делчев. Сосема е јасно дека целта на севкупната критика била да се исполитизира овој културен настан и да се деградира авторовиот труд. На тој начин низ една невидена маскарада било уништено и ова дело на Венко Марковски. Венко бил најсурово компромитиран, убиен во душата. Државниот критичар број еден, од тој момент престанал да се интересира за творештвото на Венко. Тоа било систематски убиено, најпрво со груби критики, а потоа со молк. Молкот исто така бил политички став, еден од методите на репресија кој можеби бил најтежок за творците.

Во овој период Венко работи како драматург во Македонскиот народен театар. Иако речиси уништен и деградиран, тој прави обиди и нагату да пишува и ги објавува делата „Сказна за резбарот“ и „Над пламени бездни“. Но и овие трудови ја доживеале истата судбина, иако македонската

Марковска, баба Кона и дедо Владо. (Фима Цабирска Јаниќ, *Од пеколот во пекол*, „Дело“, септември 1993). Внуката на Венко Марковски од сестрата Евдокија (Дока), Бранислава Радосављевиќ-Бојчин, наведува дека нејзината мајка, приватен стоматолог, преку свои двајца пациенти Турци (Шабан и Селим), им праќала пари на семејството на Венко за да преживеат. Во Кичево, мајката на Венко, баба Љуба продавала грнчарија на пазарот, сопругата Филимена работела во некоја книжара, а синот Миле ја метел книжарницата.

²⁹ Венко Марковски. „Изјава“, „Нова Македонија“, г. VIII, бр. 1910, 25 февруари 1951. Скопје.

³⁰ Покајничката изјава. според исказите на Александра Марковска, снаа од синот Миле, Венко Марковски ја напишал со вперен пиштол во главата (Разговор воден со А. Марковска на 25.04.2006). Тоа го потврдуваат и други блиски на В. Марковски.

литература била жедна за било какво дело во нејзините први чекори на создавање на националната култура.

Критиката на растечниот бирократизам во Југослоавија, во првите педесетти години, Милован Ѓилас (по неговиот пресврт од догматизам кон либерализам) ја започнал со повик до писателите на „големо распремање на нашиот живот“³¹, при што целата работа, на крајот завршила со неговото затворање. Затоа, во клима на притаен молк, страв и несноаѓање на повеќето творци, крајно смело делувале согледбите за целокупниот апсурд на диктатурата во годините на судирот со ИБ и недопирливиот култ на Јосип Броз, што во 1955 г., Венко Марковски ги објавува низ страниците на својот труд „Современи парадокси“, пишуван на српско-хрватски јазик³². Шиканиран, бришан, држен во изолација, тој меѓу првите се осмелил да ја симне политичката маска на Јосип Броз Тито, обвинувајќи ги врвните југословенски раководители за нивните репресивни методи на владеење и за предавството на социјализмот³³.

Заради повеќегодишното несогласување со официјалниот режим во НРМ, заради неговите некогашни стихови со кои го воспева Сталин и прифаќањето на Резолуцијата на ИБ, но, пред се, заради „Современите парадокси“, Венко Марковски е осуден и упатен во 1956 г. на петгодишно „општествено превоспитување“ во логорот „Голи оток“³⁴. Истовремено,

³¹ Тој изнел и осуда за нивниот молк и пасивност во моментот кога „догматизмот и декаденцијата цветаат насекаде околу нас“, објавувајќи го во весникот *Борба* текстот „Размислување за разни прашања“. Со овој текст, Ѓилас бара од писателите да влезат во „отворена дискусија“, во борбата за социјалистичка демократија. Тука тој тврди дека има многу полтронство, самоволие и неправда, навредливи за револуцијата, а писателите не се снаоѓаат и не гледаат што треба да прават „во прашањата кои инаку им се многу јасни“ (Мило Ѓлигорјевиќ, *Дозволене и недозволене слободe*, НИН, 28 август 1988, 31).

³² Како дипломиран филолог кој познавал повеќе словенски јазици, покрај на македонски, Венко Марковски пишувал на бугарски, руски и српскохрватски јазик.

³³ Во оваа поема, меѓу другото стои: „... Да живее Револуцијата што си ги сотрува своите чедa“, „... Човекот си ја изгубил верата, И молчи и стега тупаница“, „... Болува земјата. Гние семето. Д е м о к р а т и ј а. Насекаде беда. Ама затоа - Чест на партијата *Над се*“, „... Лицитаџија на социјализмот. Апсења – Земјата е во опасност. Интернација – Народот е во опасност. Убивства – Слободата е во опасност“, „...Прашуваме ние, Децата на логорите и затворите?... Проституција и комунизам. Во лимузини. И гробови на паднатите. Покрај патот. Во траурот на банкетите. Коегзистенција...“ (Види: Венко Марковски, *Современи парадокси*, „Синтези“, 14, Скопје 2009, 36-38)

³⁴ „Голи Оток“ бил еден од најзлогласните затвор во современата историја, зашто таму луѓето не биле измачувани само физички, туку им се убивала и човечката душа. Злоделата на „Голи оток“, на Јосип Броз не можат да му го простат бројни современи историчари, меѓу кои интересна анализа дава Драган Марковиќ (во трудот: *Јосип Броз и Голи оток*, Беседа, Београд, 1990).

за „непријателски дејствија“, претседателот на судот Боро Догадски, заедно со Венко ги осудил и Кирил Македонски (18 месеци строг затвор)³⁵ и Душко Наневски (1 година строг затвор) со обвинување дека го растурале трудот „Современи парадокси“³⁶.

По неговото упатување на Голи Оток, покрај поблиското, не било поштедено од различен вид на репресија ни поширокото семејство³⁷. Во списоците на голооточките затвореници, Венко Марковски бил заведен под друго име, односно под името Венјамин иако бил осуден под името Венко. Затоа, иако постоеле неколку интервенции од страна на ООН за негово ослободување, името Венко Марковски не постоело на листата на затвореници. Имено, тогаш се практикувало попознатите личности како поети, писатели, универзитески професори итн. да се водат под псевдоними³⁸. Иронијата одела до таму што луѓето биле затворани и малтретирани, а официјално никаде не постоел доказ за тоа.

Страдањата на Голи Оток кај него ја зацврстиле сликата што ја создал за системот на репресија во Титова Југославија во првата деценија по Втората светска војна. По враќањето од Голи Оток и самиот изјавува дека неговите поетски размисли за овој злогласен логор ни во најдирните соништа не можеле да се споредат со ужасот кој таму владеел. Така стиховите на *Современите парадокси* за режимот на Јосип Броз Тито заради кои бил одведен на „општествено превоспитување“ биле само општа слика, насетување, генерализација на судбини, осуда на еден систем на

³⁵ Во полициското досие на Горѓи Доцев (кое сопственикот му ги приложи за истражувачки потреби), меѓу другото, службите го внесле снимениот разговор што се водел помеѓу Кирил Македонски и Панде Ефтимов. Притоа, композиторот бил изненаден и разочаран што и по четврти пат (на 12 март 1972 г.) не е примен во Друштвото на композиторите, иако таму членувале композитори со многу помал творечки опус.

³⁶ На 18 март 1956 г. во весникот „Нова Македонија“ по дводневниот претрес е објавена пресудата во која стои „дека обвинетите во 1955 и почетокот на 1956 г. воделе непријателска пропаганда против државното и општественото уредување на нашата земја и дека за таа цел тие илегално растурале еден илегално отпечатен памфлет со непријателска содржина...“.

³⁷ Така, синот и внукага на Венко, ќерката од сестра, и покрај тоа што биле одлични ученици, биле исклучени од Гимназијата „Јосип Броз-Тито“ со мотивација дека се недостојни да учат во гимназијата што го носи името на Тито. Заедно со нив бил исклучен и нивниот најдобар пријател. Ѓерката на Венко, Љупка, исто така не била поштедена. Како најдобар студент на Конзерваториумот во Белград, дипломира на 20-годишна возраст и добива стипендија од југословенската влада за постдипломски студии во Москва. Но стипендијата, по наредба од Скопје, и била укината. (*За судбината на семејството Ѓабирски*, „Голооточки сведоштва“, книга прва, редакција и коментари Димче Најчески, „Менора“, Скопје 1999, 145). Девојчето дури било и тепано, јавно, во канцеларијата на Министерството за култура, кое секако било многу болно за таткото и шок за целото семејство.

³⁸ Богдан Божиновски, *На Голи Оток убиваат титовите сатрапи*, „Дело“, 21.06.1996.

ограничена слобода, но, ништо толку страотно, по име и презиме, во крвавиот строј, во бојкотот и во скапаните коски на бројни херои низ алгите на Јадранското Море, ништо од тоа не можело и покрај целата поетова фантазија да го претстави ужасот на еден реален сталинистички логор³⁹.

Венко Марковски останал на Голи Оток до 1961г. За време на петгодишниот престој во логорот, ги доживеал и преживеал сите тортури на добро разработената репресија: „топлиот зајак“, бојкот со денови, крајно исцрпувачката работа и мизерната храна, долги и бројни вечери поминати над киблата, колективното плукање⁴⁰.

Се вратил изнемоштен, физички и духовно скршен, со длабоки болни траги од доживеаниот кошмар, со трајно оштетување на видот заради удари во главата, но, репресијата врз него и понатаму продолжила. Тогаш бил иселен од куќата каде дотогаш му живеело семејството и сместен во едно приземје на улицата Илинденска. Кога разговарал со некого излегувал надвор, никогаш не водел разговори внатре во станот. До 1963 г., се уште, не можел да ги ужива граѓанските права. Во неговото родно Скопје луѓето видливо избегнувале средби со него. Не го поздравувале, речиси никој не сакал да разговара со него. Неговите некогашни познаници, пријатели, блиски (оние вистинските кои не го кодошеле на властите) знаејќи дека е под постојана присмотра и следен од полицијата, свесно го одбегнувале. Бил оставен без работа и без елементарни средства за живот, било забрането печатењето на било кој негов труд, а семејството преживувало речиси единствено со помошта што ја добивало од сестрата на Венко, Едокија (Дока)⁴¹.

³⁹ Токму затоа, Венко Марковски ја објавува поемата *Голи Оток - остров на смртта*, каде меѓу другото запишал: „... Суров е светот на затворот. Паметам многу луѓе коишто храбро се бореа за револуцијата во бурната борба против фашизмот, само за да умрат овде, немилосрдно предадени и оставени да лежат помеѓу овие камени сидови, обвиткани во пустош и магла. Морето е мирно; на дното од со крв нагопениот Јадран, гордите војници на југословенските партизани лежат обвиткани со алги. Мојот народ, мојата душа тагува за оние војници за правда, за оние верни следбеници на свеста, за оние меченици на слободата. Навечер... ги гледам очите на убените жалејќи за големата болка што ја совлада нашата земја. Дури и кога го напуштив Голи Оток, неговата патетична нехумана приказна навечер ја измачува мојата душа, принудувајќи ме повторно да ги слушам офкањата на луѓето кои беа живи закопани...“ (<http://www.amazon.com/Голи-Оток-Исланд-Деатх-Венко-Марковски>: „Голи Оток: The Island of Death: A Diary“. East European Monographs, New York, october 15, 1984).

⁴⁰ Од сите овие мерки на превоспитување што лично ги поминал, по неговото враќање никогаш за ништо не зборувал. Единствено во една прилика и одговорил на својата сестра Евдокија (Дока): „Што сакате да ви кажам. Ми плукаа во отворената уста!“ (Сеќавање на Бранислава Радосављевиќ-Бојчин, разговор воден на 7.04.2009). Плукањето било еден од начините крајно да се понижат „воспитаниците“.

⁴¹ Вера Талеска Николовска се сеќава на една посета во домот на Венко Марковски, каде отишла како лекар да го прегледа неговото болно дете. До детето имало само чаша вода. Практично, во домот на Венко немало ништо ниту за јадење, ниту за пиеење.

Здравјето му било крајно нарушено, го губел и видот. Токму тоа им послужило на властите како алиби да му издадат пасош и да го испратат надвор од Југославија. Притоа, постојат различни ставови околу проблемот со добивањето пасош и наводното заминување на операција на очите во Одеса.⁴² Иако дел од живите припадници на полициските структури и на нивните „соработници“ задолжени информатори, по повеќе децении молк се јавуваат со тврдења дека тој заминал доброволно во Бугарија заради неговите бугарски чувства, сепак поприфатливи се другите тврдења, дека тој бил протеран од СРМ. Така, влегува во водите кои ќе го стават во арсеналот на потребните „антимакедонци“ во функција на спроведување на политички притисок на Бугарија врз Југославија (и обратно) во одредени ситуации на затегнати меѓудржавни односи.

Внуката на Венко, Бранислава Бојчин тврди дека „потврдата за болест и пасошот му се издадени без негово барање, односно дека е ставен пред свршен чин дека мора да замине за Бугарија со можност за уште две опции: СССР и Кина... Венко планираше да замине за Франција, меѓутоа планот му е пробиен од УДБ-а...! Крсте Црвенковски е задолжен да ги среди административните работи во смисла на обезбедување пасош и слично“. Во правец на ваквите размислувања се и наводите на Димче Аци Митрески кој тврди дека заминувањето на Венко е договор помеѓу бугарските и југословенските власти („една комбинаторика меѓу Тито и Живков“)⁴³. Тоа значи дека тогашните власти веќе знаеле дека Венко нема да се врати назад, дека ќе остане во Бугарија. Македонскиот државно-партиски врв веројатно оценил дека е подобро Венко да го прогласат за предавник отколку тој да остане тука и да добие ореол на жртва на политичката репресија. На едните им бил потребен предавник на македонштината, а на другите борец за бугарштината.

(Интервју со Вера Талеска Николовска, водено во Охрид на 25 август 2000 г.). Бранислава Радосављевиќ-Бојчин, внуката на Венко, кажува дека семејството на Венко не гладувало. благодарение на помошта на нејзината мајка Дока.

⁴² Имено, Венко чувствувал дека брзо го губи и видот, така што Вера Талеска Николовска побарала помош од Крсте Црвенковски. Овој, иако со најгруби зборови се изразил за Венко Марковски, сепак, издејствувал пасош со кој Венко можел да замине на лечење во Софија и Одеса (Интервју со Вера Талеска Николовска...). Благој Чамински, после точно четири и пол децении ќе напише: „Тој редовно одеше на очна клиника од каде добиваше потврда дека му е потребна операција во странство која му служеше за добивање пасош“. (Писмо од Благој Чамински околу фелџонот за Венко Марковски, Утрински весник од 21- 22 март 2009 г.)

⁴³ Димче Аци Митрески, *Сеќавања за настани и за личности од македонското револуционерно движење*, ИНИ, ММ, Скопје 1997, 182. Ваквото тврдење на Аци Митрески, не може да се прифати без резерва, со оглед на тоа дека за ваквиот договор досега не сме сретнале други докази.

Повеќе современици на Венко, даваат различни информации за неговата улога во македонската историја и за неговата личност, особено за контроверзите околу неговото декларирање за Бугарин по 1965 г., една мошне болна тема во македонската историја⁴⁴. Според некои согледувања, Венко како личност не можел до крај да ги издржи притисоците и тортурите на времето и на режимот: обезвредувањето на неговото творештво, малтретирањето на семејството, затворањето, понижувањата, изолацијата, суптилната репресија, „превоспитувањето“ на Голи Оток. Притиснат од сите страни го прифаќа понудениот излез, да замине во Бугарија, онаму каде ќе го прифатат, каде нема да биде понижуван на најнедостоеен начин, таму каде што ќе му биде дадено местото на еден афирмиран поет.

Така во 1965 г., легално, Венко ја преминува македонско-бугарската граница, со уредни документи и таму го продолжува својот живот. До неговата смрт во 1988 г. бил под постојана полициска контрола. Во Бугарија Венко добил услови за егзистенција - шофер од нивната внатрешна безбедност и една индивидуална куќа која се прислушувала⁴⁵. Таму трагично загинава и неговиот син единец кој среде Софија изјавувал дека е Македонец, а кој заради огромниот притисок на властите во СРМ, заедно со сопругата Александра, во 1968 г. заминува за Бугарија⁴⁶.

Како што југословенската УДБ го принудила да даде „покајничка изјава“, во февруари 1951 г., така во Бугарија се побарало од Венко Мар-

⁴⁴ Токму во овој контекст би можеле да го поставиме истото прашање и за многу творци кои ги достигнале сите инстанции на академските звања, но, заради личната благосостојба и амбиции биле доушници и информатори на своите колеги во добро разработената машина на титовата внатрешна разузнавачка служба.

⁴⁵ Куќата, односно вилата која ја добил се наоѓала во прекрасен парк, заедно со други државни вили, но била навистина скромна. Во долниот дел била дневната соба, со еден оставен намештај, а на горниот кат биле спалните со војнички кревети, без килими (Сеќавање на Б. Бојчин).

⁴⁶ Смртта на синот Миле е една од најтрагичните епизоди во животот на Венко Марковски. Миле бил прегазен со камиот, додека на тротоарот чекал да ја премине улицата, враќајќи се од автобуската станица со некоја пратка испратена од Скопје. Трагите од несреќата биле исчистени невообичаено брзо, буквално за 5 минути (според искази на Дејан Крпун, кој тогаш престојувал во Софија). За време на погребот Венко бил под силни седативи и на гробот ги искажал зборовите: *Сине ти падна како политичка жртва*. (според искази на Б. Бојчин). Овие зборови на Венко во интерпретација на Васко Којстојчиновски биле: *Сине, ти загина за Б'лгарија* (научен собир во МАНУ: "Бугарската емиграција во Македонија"). За првпат, за смртта на Миле ми раскажа писателот Живко Чинго, кој искрено го сакаше како човек и македонски патриот и длабоко сочувствуваше со неговиот трагичен крај во емиграција. Истото го потврдуваат и други македонски творци, колеги и познаници кои со најубави зборови ја опишуваат личноста на Миле. Во разговорот воден на 25.04.2006 г., Александра Марковска ми посочи дека нејзиниот сопруг случајно загинал, дека не е вистина оти е наместено убиство. Сепак овој настан сосема психички го скршил Венко. Госпоѓа Александра го опиша својот свекор како добар човек, со широка рака, со многу нарушено здравје, човек кој 15 г. од својот живот ги поминал во затворите: Ени Кој, Гонда Вода, Идризово, Голи Оток.

ковски јавно да се декларира за „Македонски Бугарин“⁴⁷. Но, интимно, тој никогаш не престанал да се чувствува само како Македонец⁴⁸. Венко не е погребан во алејата на бугарските великани туку, по сопствена желба е погребан како обичен граѓанин.

Така завршува животот на еден македонски поет и револуционер, човек кој се вдахнувал со светската револуција, од великиот Октомври, кој пишувал на повеќе словенски јазици, кој влезе во македонската историја со првите стихови напишани на својот македонски јазик, но кој неславно беше испратен на пат без враќање во соседна Бугарија, да пропадне во вртлогот на политиката на балканизацијата, јавно да се декларира и да биде она во кое интимно не верувал, да биде исфабрикуван според потребите на македонските и бугарските сили за внатрешна безбедност⁴⁹.

Идеолошки определувајќи се за Сталин, тој стана жртва на најдолгиот сталинистички процес во историјата на комунизмот, кој се уште не е завршен. Процесот трае и постхумно. Периодот од 1965, од неговото заминување до смртта во 1988 г., е период на принуден избор, уште едно отуѓено преживување на овој човек, како бугарски академик, засипан со „слава“ и ликсузни изданија на книги, памфлети и написи потпишани со неговото име, како објект на една монструозна антимакедонска пропаганда за докажување на бугарскиот произнес на македонскиот народ⁵⁰.

(Рецензент: проф. д-р Даринка Петреска)

⁴⁷ Притоа, истражувајќи ги сталинистичките методи на „обработка“ на личностите, ја поставувам основната дилема: Колку од политичките памфлети објавени во Бугарија со името на Венко, се негови? Дури и оние кои навистина ги напишал (или само ги потпишал) биле пишувани заради притисокот и цените, заради нуждата, а не заради убедувањето. Такви примери се бројни во историјата.

⁴⁸ Според кажувањата на Властимир Николовски, Дока, сестрата на Венко, во последните мигови од животот на својот брат го замолила чуварот (т.е. шоферот) да ги остави сами барем неколку минути. Тогаш Венко недвосмислено и кажал: „Јас сум Македонец, Македонија е моја земја и таа ќе живее! Никаде, во ниту еден документ јас не потпишав дека сум Бугарин!“ Во разговорот со Горѓи Марјановиќ, Дока децидно го тврди истото: „Никогаш тој не се изјаснил за Бугарин! Никогаш! Па тој и се потсмеваше на Филимена, кога во Софија настојуваше да зборува бугарски! Што се мачиш, мори жено, зборувај си како што знаеш и умееш, и велеше“. (Горѓи Марјановиќ, *Сеќавање за Вени*, Дневник-veni.gif).

⁴⁹ Во напорите да обезбедам повеќе историски аргументи и факти за анализа на историската личност на Венко Марковски, бев изненадена од жолчноста на нападите и дисквалификациите на неколкумина негови пријатели, „службеници“ или блиски соработници. Некои и денес мислат дека биле во право што го полнеле „досието Маркоски“, бидејќи тој, самиот, со своето емигрирање во Бугарија, „докажал“ дека е предавник.

⁵⁰ Затоа не случајно, Коле Чашуле во: *Венко Марковски, запис за едно самоубиство*, меѓу другото ќе запише дека смртта на Венко му се јавила како подвижник, дека го ослободила од него самиот.

Violeta Achkoska

**THE HISTORICAL AND CONTEMPORARY MACEDONIAN
PARADOXES
THE CASE OF VENKO MARKOVSKI**

Summary

In this article we are analyze the separate aspects of the character of Venko Markovski, the first contemporary Macedonian poet, the member in the National-Liberation War, the supporter of Stalin and the national dissident. Because of the subject and the several difficult explanations about the character of Markovski, we will write only about the so called Macedonian chapter of his activities. We will write only about his membership in the National-Liberation War, until his immigration in Republic of Bulgaria. We will try to explain, what is the reason of the transformation of Venko Markovski.

Key words: AUTHONOMISM, SEPARATISM, IDENTITY, DISSIDENT, STALINISM, MIGRATION, YUGOSLAVIAN IDEA.